

ВИПРОБУВАННЯ ЧАСОМ (ДО 60-РІЧЧЯ О.О. ЯРЕМЕНКА)

Цього літа, 3 червня, знаному українському вченому-соціологу, талановитому організаторові дослідницької роботи цілого ряду наукових колективів, ініціаторові багатьох новаторських починань у науковому забезпеченні соціальної політики держави, розробці та супроводі соціальних проектів з проблем сім'ї, дітей та молоді в Україні Олександрю Олексійовичу ЯРЕМЕНКУ виповнилося 60. З гіркотою мусимо констатувати: цю ювілейну дату наукова громадськість, колеги, друзі, рідні відзначають без нього...

60-річчя в біографії людини – особливий рубіж. Це ще не час остаточних підсумків. Але це вже час своєрідного «екзитполу», результати якого в разі сумлінної і чесної оцінки можуть відрізнитися від остаточних, як відомо, лише на рівні суто статистичної похибки.

Минуло чотири роки від дня, як не стало Олександра Олексійовича. Немає ні найменшого сумніву, що за ці чотири роки він зміг би доповнити свою біографію багатьма справами і, як раніш говорилося, «ознаменувати свій ювілей новими вагомими здобутками». Судячи із уже зробленого та з полишених ним планів і задумів, яких у нього ніколи не бракувало, саме так і було б...

Проте ця ювілейна дата дає нагоду поглянути на постать ювіляра з іншого боку, а саме і передусім з точки зору безпристрасного судді для всіх і вся – часу. Він суворо випробовує і людей, і їхні справи.

Які сьогодні роздуми пробуджує ювілей О.О. Яременка, спомини про нього тих, хто його знав, працював із ним, ішов поряд по життю?

Без будь-яких «натяжок» можна сказати: жива не лише пам'ять про нього – живуть і працюють його ім'я та його справи.

Починав О.О. Яременко свою наукову діяльність як економіст, предметно досліджував соціально-економічні трансформації українського суспільства, а зго-

дом став відомим, авторитетним і шанованим в країні соціологом. Проте варто підкреслити, що першим вагомим здобутком молодого науковця стало формування в незалежній Україні наукової школи з розробки нової державної молодіжної політики, досліджень молодіжної проблематики. Саме з його ініціативи і завдяки його наполегливості та організаторським здібностям рішенням Кабінету Міністрів України в 1991 р. було створено Український науково-дослідний інститут проблем молоді. Здійснюючи силами працівників інституту та широкого загалу залучених науковців і фахівців, що займалися питаннями молоді, велику кількість фундаментальних та прикладних наукових досліджень молодіжних проблем, молодіжного руху (наприклад, лише впродовж 2001–2004 рр. за цією тематикою було виконано 64 науково-дослідних роботи), колектив інституту за короткий час зажив доброї слави і досяг вагомих успіхів на ниві розробки та реалізації в країні державної молодіжної політики, став авторитетним центром науково-методичної роботи у цій сфері, а його керівник зарекомендував себе як непересічна особистість, здатна до масштабного державного мислення та не менш масштабної і головне – результативної діяльності.

До головних здобутків того періоду, у першу чергу, необхідно віднести напрацювання в галузі законодавчого забезпечення державної молодіжної політики, оновлення ювенального законодавства. Під керівництвом та за безпосередньою участю О. Яременка інститутом було підготовлено проекти «Декларації про основні засади державної молодіжної політики в Україні» та Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». З часу їх затвердження Верховною Радою України як базових законів, що визначають головні підходи до здійснення в країні молодіжної політики, вже пройшло понад півтора десятка непростих у суспільному житті країни років. У більшість законів, прийнятих на зорі незалежності (навіть до Конституції), з часом вносилися суттєві зміни, доповнення. Така практика законотворчої діяльності характерна і для інших пострадянських країн. Зокрема після прийняття на початку 90-х рр. минулого століття базових законів у сфері молодіжної політики вони вимушені були через помилкові концептуальні підходи прийняти вже в нинішньому столітті нові закони чи істотно змінити раніше прийняті. Логічно припустити, що й українські «молодіжні» закони морально застаріли. Але це не так! Звичайно, час потребує певних уточнень, проте вони й надалі залишаються актуальними. Їх живучість полягає в тому, що в їх основу із самого початку було закладено як головний принцип реалізації державної молодіжної політики те, що здійснювати її держава має не на патерналістських засадах, даючи молоді певні матеріальні подачки, а створюючи необхідні умови для становлення молодих поколінь, що молодь у молодіжній політиці – це не лише об'єкт, але й активний суб'єкт її здійснення. Сьогодні особливо очевидно, наскільки був правий О. Яременко, коли на етапі розроблення та прийняття вищезазначених законів так наполегливо відстоював необхідність запровадження саме цих базових принципів.

Практику здійснення державної молодіжної політики на загальнодержавному рівні зараз важко уявити без щорічних доповідей Президентів України, Верховній

Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні. А в середині 90-х рр. саме О. Яременко був одним з головних, якщо не головним серед ініціаторів їх підготовки. Саме він очолив творчі колективи, які винесли на суд громадськості вісім доповідей, а ще три – вже без нього. Досвід і практику інституту з підготовки таких доповідей, використання їх як важливого інструмента аналізу й регулювання суспільного життя було поширено й на інші сфери.

О.О. Яременко правомірно вважав, що розвиток ювенальної науки, здійснення державної молодіжної політики неможливе без широкого обміну думками в цій сфері. Одразу ж після створення Укр.НДІ проблем молоді він почав активно працювати над регулярним проведенням науково-практичних конференцій. Уже в листопаді 1991 р. на базі інституту було проведено міжнародну науково-практичну конференцію «Молодіжна політика: досвід, проблеми, перспективи», до якої окрім українських учасників були залучені учені та фахівці 9 зарубіжних країн. Важливою подією серед науковців стало проведення в жовтні 1995 р. міжнародної науково-практичної конференції «Вивчення молоді на сучасному етапі: питання методології і методики». Міжнародний резонанс отримала міжнародна конференція «Співробітництво Схід – Захід для молоді: від національних, регіональних і муніципальних структур – до розвитку молодіжної ініціативи» (1994 р.), в роботі якої взяли участь представники 34 країн світу, в тому числі й міністри у справах молоді ряду країн. Усього ж до 2005 р. Інститутом було проведено майже 50 конференцій.

Набутий досвід у науково-дослідній, законотворчій роботі цього періоду дозволив колективу Українського НДІ проблем молоді не лише без збоїв і спадів у роботі пережити низку реорганізацій, а й значно розширити масштаби своєї діяльності. Створені в процесі реорганізацій Український інститут соціальних досліджень (нині це громадська організація Український інститут соціальних досліджень ім. Олександра Яременка), Державний інститут проблем сім'ї та молоді у період керівництва ними О.О. Яременка взяли участь у розробці та реалізації понад 250 соціальних проектів та програм (у співпраці з багатьма міжнародними організаціями, у тому числі Представництвом ЮНІСЕФ в Україні, Міжнародним Альянсом з ВІЛ/СНІД, UNAIDS, Програмою розвитку ООН, Фондом Схід – Захід, Фондом народонаселення ООН, Канадською агенцією міжнародного розвитку, Британською Радою та ін.), за їх результатами опубліковано понад 200 монографій, збірників, посібників тощо.

Інститут успішно переорієнтувався на обґрунтування і науковий супровід державної політики у сфері молоді, дітей, сім'ї та згодом – питань гендерного паритету, відбувалося формування традицій, опанування та розвиток методологічних підходів та методів вивчення різноманітних аспектів соціальної сфери українського суспільства періоду незалежності. Відразу слід наголосити, що інститут у своєму науковому пошуку був зорієнтований на практичні потреби розробки державної політики. Отже напрями наукових досліджень «замовлялися» Міністерством України у справах сім'ї та молоді (на той час – Державний комітет молоді та спорту, тепер – Міністерство України у справах сім'ї молоді та спорту) або підказувалися через «проблемні ситуації», що проявлялися під впливом трансформаційних процесів.

Із самого початку колектив інституту займався розробкою цільових комплексних наукових програм за такими напрямками: молодь і формування нових економічних відносин; безробіття у молодіжному середовищі; тенденції і закономірності розвитку молодіжного та дитячого руху в Україні; ціннісні орієнтації та соціальний портрет сучасної молоді України; проблеми формування соціального, правового та психологічного захисту дітей, підлітків і молоді; концепція системи соціальних служб для молоді; формування молоді сім'ї в нових економічних умовах; взаємодія державних структур щодо забезпечення ефективної державної молодіжної політики.

Однією із важливих складових успішної роботи інституту був широкий вихід на міжнародні дослідження, наукові здобутки і практичний досвід розвинених держав у соціальній сфері. У 1992 р. відбулося знайомство з проф. Девідом Урдом з Нотінгемського університету (Велика Британія), а в листопаді 1993 р. делегація УкрНДІПМ, у складі 4 осіб (О. Яременко, О. Балакірева, В. Перебенесюк та В. Плохій – начальник департаменту молодіжної політики Держкоммолодьспорту) протягом майже двох тижнів знайомила з досвідом соціальної роботи, й зокрема роботи з дітьми та молоддю, молодими жінками, сім'ями, з досвідом конкретних соціальних проєктів та підготовки соціальних працівників в Англії. Завдяки особистій зацікавленості Олександра Олексійовича, його таланту організатора, його життєвому досвіду та бажанню максимально прискорити процес формування нового українського суспільства з урахуванням досвіду розвинутих європейських країн (слід додати, що цього ж року працівники інституту відвідали Німеччину та Францію, де також знайомилися з молодіжною політикою та формами соціальної роботи з молоддю), після цього ознайомчого візиту, який завдяки цілеспрямованості й наполегливості О.О. Яременка набув комплексного та фундаментального змісту, було започатковано фактично новий етап роботи інституту і новий етап становлення соціальної роботи з дітьми на молоддю. В особистому архіві О.О. Яременка збереглися його щоденникові записи, які супроводжуються коментарями, додатковими запитаннями до організаторів візиту та його ідеями щодо подальшої роботи. Наведемо деякі з цих робочих записів Олександра Олексійовича, нагадавши, що це 1993 р., і звертаємо увагу на те, що вони частково реалізовані, на їх актуальність та сучасність:

- «Використати досвід наукового супроводу соціальних проєктів, оцінки їх ефективності через певні проміжки часу»;
- «Створити всеукраїнський телефон довіри для дітей, залучити спонсорів»;
- «Все ж таки добитися перепідпорядкування дитячих кімнат за місцем проживання під управління з питань дітей та молоді, щоб зберегти матеріальну базу та кадри»;
- «Запропонувати Уряду проведення щорічного Тижня Молоді (а не дня)...»;
- «Створити факультет соціальної роботи..., в т.ч. передбачити другу вищу освіти з спеціальності «соціальна робота» на базі першої вищої».

1994 р. інституту було запропоновано приєднатися до ініціативи розбудови міжнародного проєкту ЄСПАД (Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин). О.О. Яременко з ентузіазмом відгук-

нувся на цю справу, підтримав ідею системного виміру рівня поширення вживання алкоголю, наркотиків та тютюнопаління серед підлітків. На сьогодні українська дослідницька команда ЕСПАД є активним членом проекту, має вже чотири хвили опитувань (1995, 1999, 2003, 2007), дані представлені в чотирьох міжнародних звітах, видаються національні звіти.

У 2001 р. завдяки ініціативі Олександра Олексійовича Україна приєдналася до міжнародного дослідницького проекту ВООЗ з питань здоров'я та поведінкових орієнтацій учнівської молоді (HBSC – Health Behaviour in School-aged Children Study). В Україні вже проведено 2 хвили (2002 та 2006 рр.), дані представлені у міжнародних звітах, видаються національні звіти.

У початковий період становлення нової державності перед українським суспільством постало безліч складних життєво важливих проблем. Тож важко було навіть вирізнити, що важливіше, найактуальніше. І тут найбільш яскраво і в повну силу проявилася головна риса стилю роботи О.О. Яременка: чутливо вловлювати суспільну потребу, наполегливо й невідступно добиватися поставленої мети, знаходити, переконувати й запалювати прихильників. І потім – вести наступ широко, масштабно, з виходом на державний чи й міжнародний рівень. Тож і здобутки були вагомі й помітні. І лягли вони не в архів історії, а в підмурок, фундамент спочатку молодіжної, а далі – й у формування значно ширшої за масштабами нової соціальної політики української держави. Дослідженнями УІСД, ДІПСМ, Центру «Соціальний моніторинг», Асоціації маркетингових досліджень охоплювалися всі регіони й прошарки населення. Досі чітко й ефективно діє створена ще в ті часи національна мережа інтерв'юєрів, готується до друку вже тридцятье число засноване ним наукового журналу «Український соціум».

Сьогодні можна лише пошкодувати, що саме такої масштабності й наступальності бракує сучасним дослідженням молодіжної проблематики, ряду інших соціальних проблем в Україні...

З відстані часу, що минув від заснування О.О. Яременком його першої науково-дослідної установи, особливо яскраво і чітко вималювався ще один дуже важливий і непроминувий його здобуток: заснуванням інституту і розгортанням його діяльності Олександр Олексійович створив реальний простір для діяльності і самореалізації багатьох людей, талановитих особистостей, які прониклися соціальною проблематикою, пройшли багатий і різнобічний вишкіл практичною роботою, оволоділи найсучаснішими знаннями, інструментами і міжнародним досвідом дослідження та вирішення соціальних проблем і сьогодні здатні до всебічного наукового забезпечення та супроводу державної соціальної політики і практики.

...Гендер, гендерні дослідження... У 1990-і рр. мало хто навіть з активістів жіночого руху чітко уявляв собі зміст цих понять. Олександр Олексійович був одним із перших науковців, які інтегрували поняття «гендер» у наукові дослідження. Він і тут, як завжди, керувався принципом передбачуваності, мав далекосяжні

цілі. Так було і з гендерними дослідженнями. У структурі інституту першим в Україні з'явився центр гендерних досліджень. Уже 1995 р. за ініціативи О.О. Яременка було підготовлено і видано монографію «Проблеми забезпечення рівних прав жінок і чоловіків в умовах трансформаційного суспільства». Без перебільшень можна сказати, що то була перша книжка в Україні, яка містила аналітичний ситуаційний огляд становища жінок і чоловіків у нашому суспільстві. І лише згодом з'явилася доповідь ПРООН майже з аналогічною назвою. Саме в той час Олександр Олексійович поставив мету: започаткувати підготовку щорічних національних доповідей з гендерних відносин в Україні, і лише часті реорганізації та зміни керівного складу Міністерства України у справах сім'ї та молоді перешкодили реалізації цього плану, але не роботи в цьому напрямі. Олександр Олексійович мав низку ідей щодо прихилення до гендерних проблем як науковців, так і державних службовців. Так, завдяки його ініціативі та підтримці з боку ряду облдержадміністрацій, він започаткував виїзні гендерні тренінги і семінари для держслужбовців. Працівники інституту здійснили низку виїздів на Вінниччину, Чернігівщину, в АР Крим, Закарпаття з метою проведення навчань з питань гендеру для представників місцевої влади та громадських організацій. Тож не випадково інститут отримав грант від Канадсько-українського гендерного фонду на реалізацію проекту «Гендерний паритет в сучасному українському суспільстві». Реалізація проекту тривала майже рік, було проведено ґрунтовне соціологічне опитування, а по завершенні у 2004 р. було проведено міжнародну науково-практичну конференцію з гендерних питань із залученням широкої громадськості. За активну діяльність та успішну реалізацію цього проекту інститут нагороджено Почесною грамотою.

О. О. Яременко постійно наголошував, що в суспільстві перехідного періоду швидко змінюється соціальне становище різноманітних соціальних груп, виникають нові соціальні проблеми, змінюється спрямованість та пріоритетність соціальних процесів, що протікають у різних сферах суспільного життя. З розгортанням трансформаційних процесів в Україні особливої гостроти набули проблеми неблагополучних сімей, збільшення числа бездоглядних дітей, дітей, які перебувають в особливо складних і надзвичайних умовах. Наприкінці 1998-го та початку 1999 р. під керівництвом вченого розпочалася робота щодо науково-методичного забезпечення процесу створення альтернативних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Результатом цих зусиль стало повернення уваги органів виконавчої влади до ідеї і досвіду створення та функціонування дитячих будинків сімейного типу та утворення прийомних сімей, а потім і переведення цих проектів у реальну практику. На якісно новій організаційно-методичній основі розгорнулася широка робота з кризовими сім'ями, діяльність щодо підбору батьків-вихователів та прийомних батьків, соціальної підтримки дітей-сиріт після досягнення ними повноліття в питаннях навчання, працевлаштування, вирішення проблем житла тощо. І нині триває впровадження обстоюваного від самого початку підходу щодо надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною», реалізації

механізму встановлення соціально-трудова гарантій прийомним батькам, передбачених законодавством про працю України для осіб, які виховують дітей без матері, а також встановити додаткові відпустки.

Коли на четвертому році впровадження Українським інститутом соціальних досліджень за підтримки ЮНІСЕФ інституту прийомних сімей в Україні з'ясувалося, що сім'ї, де прийомні батьки взяли на виховання з інтернатів дітей-сиріт з функціональними обмеженнями (дітей-інвалідів), зіштовхнулися з особливими труднощами, яких не можна було передбачити заздалегідь, О.О. Яременко зорієнтувався миттєво. Як швидко й комплексно відпрацювати нову для країни проблему з усіма її специфічними аспектами: медичним, педагогічним, психологічним, матеріально-технічним, правовим тощо, щоб не порушуючи чинне законодавство, водночас дати людям перспективу? Єдиний шлях – соціальний експеримент, у ході якого можна дослідити на практиці всі законні можливості передачі дитини-інваліда з інтернату в прийомну сім'ю; підготовки батьків і дітей до зустрічі, розуміючи велику ймовірність невдачі, так, щоб не травмувати учасників експерименту на все подальше життя в разі несприятливого збігу обставин; визначити реальні можливості підтримки таких сімей з боку державних соціальних служб і громадських організацій; розробити нормативну базу нової діяльності; прорахувати її економічні аспекти – джерела фінансування, вартість, ефективність.

Більш як півроку тривала підготовка до хвилюючого моменту першого гостювання першої дитини у вихідні дні в родині нянечки інтернату, де дитина утримувалася. Найважчим виявилось не те, як знайти бажаючих взяти участь, організувати науковий і соціальний супровід, розв'язати матеріальні питання, розробити законодавчо-нормативні документи. Навіть не переконати директорів інтернатів – людей, які безпосередньо відповідають за життя й безпеку дитини. Найскладніше було погодити експеримент у середній ланці системи соціального захисту, тобто серед чиновництва, яке мало б лише не заперечувати. Начебто й не відмовляли, але обставляли кожний крок організаторів вимаганням такої кількості не передбачених жодними законами дозволів і погоджень, що розпочати роботу стало можливим лише через півроку й після втручання керівників гуманітарного блоку Кабміну.

2001 р. Українським інститутом соціальних досліджень за підтримки ЮНІСЕФ було здійснено річний експеримент із створення для дітей-сиріт з функціональними обмеженнями, які виховуються в інтернатних закладах, прийомних сімей тимчасового перебування – нової для України форми піклування про дітей-сиріт з інвалідністю. Врегульовано створення і функціонування таких сімей у чинному правовому полі, регламентовано їх специфіку відповідним Положенням; юридично визначено суб'єкти діяльності, їх права і обов'язки, котрі закріплюються чотиристоронньою угодою між прийомними батьками, інтернатом, соціальною службою та органом, що на місці фінансує й контролює створення й функціонування прийомної сім'ї тимчасового перебування для дитини-сироти з інвалідністю, позбавленої батьківського піклування, яка виховується в спеціальному інтернаті. Експеримент на базі Святошинського дитячого будинку-інтернату Головного управління соці-

ального захисту населення Київської міської державної адміністрації за соціального супроводу соціальної служби для молоді Ленінградського району м. Києва показав, що прийомні діти демонструють відчутні успіхи щодо набуття побутових навичок, опанування новими знаннями й уміннями, розвитку особистості, загальної соціалізації; задоволені новим оточенням і прагнуть якомога частіше бути в ньому, загалом почувають себе набагато щасливішими, ніж раніше. І нині всі небайдужі до гіркої долі інтернатних дітей-інвалідів з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, хто забажає дати їм сімейне тепло, можуть скористатися напрацьованим досвідом, наведеним у спеціальному виданні.

Закладена у попередні роки за участю вченого нормативно-правова база щодо розв'язання проблем дитячої безпритульності та бездоглядності, впровадження нових форм родинного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського виховання залишається основою для подальшого розвитку та вдосконалення законодавства у цій сфері. Так, цього, 2009 р. заплановано провести парламентські слухання на тему: «Про підсумки проведення Року національного усиновлення та інших форм сімейного виховання дітей, які втратили родину: проблеми, здобутки, завдання на перспективу, шляхи вдосконалення законодавчого забезпечення».

У багатьох виступах та працях вчений наголошував, що процес формування і реалізації соціальної політики в Україні багато в чому виявляється неадекватним потребам трансформаційного суспільства з причин недостатнього наукового обґрунтування рішень і заходів, що приймаються, браку систематичного і об'єктивного інформування органів влади та громадськості стосовно перебігу подій у ході реалізації соціальних програм, проектів, планів, заходів, прогнозування їх можливих результатів, наслідків, впливів, визначення ефективності запровадженої діяльності. Тому він наполегливо обстоював необхідність створення комплексного механізму моніторингу й оцінки формування та ефективності реалізації соціальної політики з урахуванням вимог до інфраструктури, що забезпечуватиме його функціонування в межах налагодженої системи вертикально-горизонтальних в'язків інститутів державного управління і місцевого самоврядування. Глибоке і всебічне обґрунтування ці міркування вченого знайшли в його монографії «Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації», яка становила основу його докторської дисертації. Сьогодні закладені в цій праці підходи та інновації О.О. Яременка продовжують реалізовуватися в планах роботи очолюваного ним до останніх днів життя відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАНУ» шляхом запровадження комплексної системи моніторингу соціально-економічних змін, що відбуваються у соціумі. Найближчим часом з друку вийде монографія «Соціологічний вимір соціально-економічних трансформацій в Україні», у якій розкрито структуру комплексної системи моніторингу, підходи до обґрунтування індикаторів, можливості та обмеження інтерпретації та використання результатів соціально-економічного моніторингу.

Утім особливе місце серед ініційованих О.О. Яременком масштабних дослідниць-

ких починань та експериментів посідає реалізація українсько-канадського проекту «Молодь за здоров'я». Важко навіть перелічити подолані на цьому шляху перешкоди й складності. І не можна забути той ентузіазм, захоплення й відданість команди, створеної Олександром Олексійовичем для цієї роботи, безсонні ночі, ненормовані робочі дні й місяці. У резолюції міжнародної науково-практичної конференції «Формування здорового способу життя молоді: досвід та перспективи», яка 31.10.2005 р. в м. Києві спробувала підсумувати лише головні результати цієї роботи, було сказано:

«...відзначаємо, що реалізація українсько-канадського проекту «Молодь за здоров'я» впродовж 1998–2005 рр. дала низку вагомих соціально значущих результатів, спрямованих на пошук і впровадження ефективних для України форм діяльності щодо сприяння збереженню і зміцненню здоров'я молодого покоління».

У переліку здобутків, зокрема, відзначалося:

«... на основі схваленого ВООЗ передового досвіду Канади Українським інститутом соціальних досліджень спільно з центральними і місцевими державними органами освіти, охорони здоров'я, у справах сім'ї, молоді та спорту, місцевого самоврядування, науковими та навчальними закладами, громадськими організаціями за підтримки Канадського агентства міжнародного розвитку (CIDA) і Канадського товариства міжнародної охорони здоров'я (CSIH) розроблена організаційна модель міжгалузевого багаторівневого співробітництва «Молодь за здоров'я», яка переконливо довела свою ефективність як сучасна форма реалізації механізму формування здорового способу життя молоді в ході її апробації в м. Києві та впровадження в Рівненській та Черкаській областях, передусім, у базових для проекту містах (Березне Рівненської області та Шпола Черкаської області) і селах (Матусів Шполянського району та Городище Березнівського району)...»

Кожна людина живе в координатах свого часу, в його обставинах і умовах. Це об'єктивна даність, яка визначає буття. Тим, хто не кориться цій даності, складно жити. Життя всіяко випробовує і ламає їх, схиляючи до конформізму, повчаючи не втручатися «не в свої справи», «не шукати пригод на свою голову». О.О. Яременко належав до тих, хто втручається і шукає. І, певне, немалою мірою саме через це його 60-річний ювілей ми відзначаємо без нього...

Але він весь час із нами. Закладений у його справах і здобутках інтелектуальний і моральний потенціал продовжує працювати, залишатися потужним рушієм у роботі створених ним наукових колективів, у розв'язанні завдань і проблем нового дня.

***О.М. Балакірева, Ю.М. Галустян,
В.А. Головенько, М.М. Ілляш,
Р.Я. Левін, А.М. Ноур***